

ТЕМА 7 БІРЖОВІ УГОДИ

Зміст:

7.1 Біржова угода: сутність та зміст.

7.2 Класифікація біржових угод.

7.1 БІРЖОВА УГОДА: СУТНІСТЬ ТА ЗМІСТ

Сутність будь-якої біржової угоди – це укладення договору між двома сторонами в межах умов, які диктує біржа (валютна, товарна, фондова або інша). При цьому угода обов'язково підлягає реєстрації, а її **зміст являє собою** зазначення об'єкта угоди, обсягів зобов'язань, ціни, строку виконання та термінів розрахунків. Угоди укладаються на торгові активи, які були допущені до котирування.

Біржова угода дозволяє реалізувати безліч можливостей: залучити інвестиції, домовитися про постачання товарів, використовувати інструменти для зниження або розподілу ризиків.

Організація біржових угод досить складна – не тільки з теоретичної та практичної сторони, але і з технічної. Якщо на початку існування бірж зазвичай було досить усної заяви, яка під кінець торгів оформлювалася в договір, то тепер більшість угод здійснюється електронним способом. Це тягне за собою різноманітні наслідки – так, вважається, що впровадження автоматизації сприяє прискоренню будь-яких явищ – як зростання, так і падіння ринків (фондового та інших).

ЦІКАВО ЗНАТИ. Трагікомічна ситуація трапилася у 1987 році – 9 грудня стався масштабний збій у Nasdaq (американська біржа, що спеціалізується на акціях високотехнологічних компаній), після чого сервіс котирувань Національної асоціації дилерів цінних паперів припинив роботу майже на півтори години. Причиною неучасті в торгах понад 20 млн акцій стала білка, яка пробралася в головний комп'ютерний центр біржі.

Рисунок 7.1 –
Зображення будівлі
Nasdaq у США

Метою проведення біржових торгів є укладання біржових угод.

Отже, *змістом біржової угоди* є угода сторін про взаємну передачу прав і обов'язків щодо майна, допущеного до обігу на біржі. Біржові операції здійснюються із застосуванням вільних цін і підлягають обов'язковій реєстрації.

Угоди, що укладені на біржі, але при цьому не відповідають наведеним ознакам, не є біржовими і біржа не гарантує їх виконання.

Угода вважається укладеною з моменту її реєстрації на біржі.

Угоди, зареєстровані на біржі, не підлягають нотаріальному посвідченню.

Обов'язковими параметрами при укладанні угод є:

- об'єкт операції, тобто найменування і якості біржового товару, який купується або продається;
- обсяг операції – кількість біржових товарів, запропонованих для продажу або потрібних для покупки;
- ціна, за якою буде укладена угода, і форма оплати за куплений товар;
- термін виконання угоди, тобто коли продавець повинен поставити, а покупець прийняти біржові товари;
- розподіл витрат з транспортування, зберігання і страхування товару;
- термін розрахунку за угодою, тобто коли покупець повинен заплатити за куплені біржові товари.

Важливою умовою біржової угоди є ціна товару.

Клієнт брокерської контори, який доручає укласти угоду, може обумовити (поставити певні вимоги) ціну купівлі (продажу).

Угода може бути укладена: за поточною ціною біржового дня (ціна, зафіксована в момент укладання угоди – оголошена або встановлена під час аукціону); за заданою ціною; за лімітною ціною (в обумовлених межах коливання цін «від і до»); за ціною на певну дату (перший день, другий,останній день торгу); за довідковою ціною, що зафіксована на момент відкриття або закриття біржі.

Зміст біржової угоди, за винятком найменування товару, кількості, ціни, місцезнаходження товару і терміну виконання, може бути комерційною таємницею відповідно до біржового статуту і угоди сторін і не підлягати розголошенню. Ця інформація може бути представлена тільки на вимогу суду, органів прокуратури, служби безпеки, внутрішніх справ та аудиторських організацій у випадках,

передбачених законодавством України.

Під час укладання біржових угод враховуються їх особливості:

- угоду не може укласти біржа, також неможливо її здійснити за рахунок біржі (біржові операції дозволяється здійснювати тільки членам біржі або брокерам);
- біржа може і зобов'язана застосовувати санкції, якщо учасники в рамках біржової угоди виконують позабіржові угоди;
- весь порядок укладення біржових угод визначають правила біржі, на якій вони укладаються;
- угоди, які здійснені на біржі, але не відповідають вказаним правилами, вважаються небіржовими.

Зазвичай, біржові угоди (крім ф'ючерсних і опціонних, що здійснюються на біржі за спеціальними правилами, затвердженими Біржовою Радою) проходять наступні етапи:

- угода фіксується реєстратором шляхом внесення в протокол торгів основних параметрів угоди на основі усної заяви сторін про намір укласти угоду;
- угода укладається брокером продавця і брокером покупця шляхом оформлення договору купівлі-продажу предмета угоди;
- угода реєструється в кліринговому центрі;
- угода виконується шляхом проведення розрахунків між сторонами угоди і отримання товару покупцем.

7.2 КЛАСИФІКАЦІЯ БІРЖОВИХ УГОД

Залежно від способу укладання угоди з біржовими товарами, їх поділяють на затверджені та незатверджені.

Затверджені угоди не вимагають додаткового узгодження умов або звірки параметрів угоди, тобто для таких угод життєвий цикл буде включати укладення, кліринг і розрахунки, виконання угоди.

До затверджених відносять угоди, укладені у письмовій формі, комп'ютерні (електронні) і угоди, які мають взаємне узгодження умов і розрахунків за ними.

Кліринг – це спосіб здійснення безготівкових розрахунків за зустрічними зобов'язанням між країнами, компаніями, підприємствами за продані і поставлені один одному товари, цінні папери та надані послуги, в основі якого лежить залік взаємних вимог і зобов'язань, що виходять з умов балансу платежів. Наприклад, одна сторона

постачає інший шовк по 500 євро за тонну, а інша сторона, наприклад, постачає першій техніку за ціною 5000 євро за штуку. Тоді при поставці однією стороною 200 тонн шовку, а другою стороною – 20 одиниць техніки, дотримується баланс взаємних платежів, і грошові розрахунки стають абсолютно зайвими.

Незатверджені угоди укладаються усно або по телефону, вимагають додаткового узгодження умов угоди і розрахунків за ними.

Як вже зазначалося, біржові угоди не можуть здійснюватися від імені і за рахунок біржі, оскільки укладення угод є функцією учасників біржових торгів.

У процесі біржового торгу угоди з купівлі-продажу або обміну продукції можуть укладатися між:

- двома біржовими посередниками;
- біржовими посередниками і відвідувачами;
- біржовими посередниками і членами біржі.

Розірвання біржових угод в односторонньому порядку не допускається, за винятком випадків, передбачених законом або договором купівлі-продажу.

Залежно від терміну виконання договорів можна виділити такі угоди:

1) **касові біржові угоди** (з негайним строком виконання договору);

2) **термінові біржові угоди** (момент укладання угоди і момент її виконання не збігаються; особливість термінових (строкових) угод – взаєморозрахунки, що відбуваються між сторонами, і договірне виконання різниці між договірною ціною і ціною, встановленою біржою на день виконання зобов'язання);

3) **комбіновані біржові угоди**, що поєднують два попередні види (допускають можливість включення в даний пункт умови поставки товару по можливій ціні в майбутньому).

У свою чергу термінові угоди – при яких термін виконання не повинен збігатися з днем угоди – поділяються на види:

- ***тверда (проста) угода*** – термінова операція, при якій її учасники беруть на себе зобов'язання з постачання та купівлі біржового активу у визначений термін. Умови твердої угоди не підлягають зміні;

- ***онкольна угода*** – угода, при якій ціна фіксується в процесі

виконання контракту з зазначенням в контракті умов фіксації і методів визначення ціни. Покупцеві надається право вибору моменту фіксації ціни, але в контракті обговорюється джерело інформації про ціни, яким слід користуватися, тобто ціна має адресність;

- **пролонгована угода** – термінова операція, при якій покупець або продавець біржового активу в залежності від руху його курсу може продовжити операцію і відстрочити остаточний розрахунок. При цьому вони розраховують на сприятливу зміну курсу після настання терміну угоди, що дозволить їм компенсувати збитки, якщо в момент настання терміну угода виявиться збитковою;

- **репортна угода** – продаж цінних паперів банку за курсом дня з умовою їх покупки через певний термін за підвищеним курсом;

- **стелажна угода (або стреддл)** – являє собою комбінацію опціонів колл і пут на один і той же базисний актив з однаковою ціною виконання і датою закінчення контрактів, які одночасно є довгими або короткими. За такою угодою інвестор займає тільки довгу або тільки коротку позицію. Трейдер обирає цю стратегію, коли очікує значної зміни курсу акцій, однак не може точно визначити, в якому напрямку воно станеться. Розмір його прибутку залежить від розміру коливань, причому їх напрямок не має значення. У свою чергу, продавець стелажу розраховує на невеликі коливання курсу активів;

- **умовна угода** – угода, при якій один з учасників має право відмовитися від виконання своїх зобов'язань, сплативши іншому певну премію. Мета – обмежити втрати від коливань курсів при термінових біржових операціях. Залежно від того, хто з учасників і яким чином має право на зміну умов угоди, розрізняють: *угоди з попередньою премією, угоди зі зворотною премією, опціон, стелаж*.

Найбільш практичний твердий вид угод, за якого учасники зобов'язані виконати умови з постачання та купівлі в зазначений термін, який не змінюється.

В цілому виділяють такі основні види біржових угод:

- **форвардні угоди**, при яких відбувається взаємна передача прав і обов'язків щодо реального товару з відстроченим терміном його поставки; обов'язкові для виконання обома сторонами угоди; не володіють стандартизованими параметрами обсягу, якості товару, дати поставки; можуть бути укладені на позабіржовому ринку; відсутні гарантії угоди, повну відповідальність несуть сторони;

- **ф'ючерсні угоди**, при яких засвідчується зобов'язання

продати або купити цінні папери, товари або кошти в певний час і на певних умовах у майбутньому з фіксацією ціни на момент виконання зобов'язань сторонами контракту; стандартизований біржовий договір на поставку товару в зазначений строк по ціні, що визначена при укладанні угоди; обов'язкові для виконання обома сторонами угоди; укладаються тільки на біржовому ринку; гарантом таких угод виступає Розрахункова палата біржі;

- **опціонні угоди** – угоди, коли проводиться поступка прав на майбутню передачу прав і обов'язків щодо біржового товару або контракту на поставку біржового товару; обов'язкові для виконання тільки продавцем опціону, покупець опціону отримує право, але не зобов'язаність виконання опціону, тобто покупець може розірвати угоду;

- **звичайні торгові угоди** – угоди, коли взаємно передаються права і обов'язки щодо реального товару;

- **інші угоди** щодо біржового товару, контрактів або прав, що встановлені в Правилах біржової торгівлі.

Угоди на біржі можуть здійснюватися по відношенню не до будь-якого товару, а тільки товару, який може бути дозволений законодавством і документами біржі до продажу, – біржового товару.

Характеристика угод з реальним товаром і без реального товару.

У біржовій практиці розрізняють два основні **типи угод**:

I. угоди з реальним товаром;

II. угоди без реального товару, тобто угоди з правами на товар.

Угоди з реальним товаром на біржі відігравали основну роль в той період, коли самі біржі були центрами міжнародної товарної торгівлі.

I. Під час укладання угоди з реальним товаром продавець зобов'язаний мати товар в наявності і представити його до поставки у відповідний термін, що передбачений у біржовому контракті.

Такі угоди поділяються на види: *кеш-угоди* або *спот* і на *форвардні угоди*.

Угода з реальним товаром – угода, за якою продавець передає товар покупцям на обумовлених у договорі між ними умовах і сплачує його в момент надходження товару у власність покупця. Така угода не підлягає ліквідації і завершується дійсним переходом товару від продавця до покупця, тобто передачею-прийманням реального товару на біржовому складі (або права розпорядження ним).

Отже, угоди з реальним товаром можна класифікувати **залежно**

від термінів поставки:

1) Угода з негайною поставкою товару, або угоди за наявним товаром (угоди «спот» – до 15 діб, або «кеш» – до 5 діб).

Спот (англ. Spot – «на місці») – умови розрахунків, при яких оплата за угодою здійснюється одразу (як правило, до 15 днів). Угоди «спот» називаються також *готівковими* або *касовими*.

Кеш-угода (взаємна передача прав і обов'язків щодо реального товару) являє собою угоду з готівковим товаром, який є у продавця в наявності на момент укладання угоди і може бути поставлений покупцеві у встановлений договором строк. Згідно з чинним законодавством ці угоди можуть здійснюватися як на основі попереднього огляду товару, так і без попереднього огляду. Оплата товару здійснюється в момент його надходження у власність покупця або відповідно до умов договору. Найпростішим видом такої угоди є угоди з негайною поставкою (від одного до п'яти днів).

Укладання угод з негайною поставкою є фізичним переходом товару від продавця до покупця.

Ознаки угоди за наявним товаром:

- товар знаходиться під час торгу на території біржі на складах, що належать біржі;
- товар очікується до прибуття на біржу в день торгу або до закінчення біржового торгу;
- товар знаходиться в дорозі;
- не відвантажений або готовий до відвантаження товар знаходиться на складі продавця.

Згідно із законодавством України в залежності від умов ознайомлення з наявним товаром угоди на нього можуть бути укладені:

- без попереднього огляду товарів (за зразками, стандартами, за оговореною середньою або мінімальною якістю товару);
- на основі попереднього огляду всієї партії товару або окремих його зразків.

На більшості товарних бірж України обладнані спеціальні кімнати або стенди зразків товарів, представлених до торгів. Якщо до торгів пропонуються товари, які в силу своїх фізико-хімічних властивостей або великих габаритів не можуть бути представлені на біржі, продавець вказує, де знаходяться ці товари і як покупець може ознайомитися з ними.

Відповідно до контракту за такою угодою продавець реального

товару поставляє його на один зі складів, затверджених комітетом біржі, в межах терміну, передбаченого типовим біржовим контрактом. За даний товар продавець отримує складське (про зберігання) свідоцтво – **варрант**, що є товаророзпорядчим документом, за яким укладаються угоди на біржі і здійснюються розрахунки. Продавець зберігає варрант в своєму банку, і коли настає термін поставки, зобов'язаний надати його покупцеві, оплатити вартість зберігання на складі і страховку. Продавець віддає варрант покупцеві, отримавши від нього чек про оплату товару. За варрант покупець отримує товар зі складу (біржового, чи іншого, який передбачено біржовими умовами та біржовим контрактом).

Оплата товару за операціями за наявним товаром може здійснюватися: в момент передачі товару; заздалегідь – у вигляді передоплати; після отримання товару.

При здійсненні таких операцій звертають увагу на розподіл витрат по зберіганню товару на складі біржі. До здійснення угоди ці витрати оплачує продавець, а після здійснення – покупець.

Виконання угоди починається з моменту її укладення, що унеможлиблює біржову гру на коливаннях цін, так угоди за наявним товаром вважаються найбільш надійними. На вітчизняних товарних біржах ці види біржових угод являються переважаючими (особливо «спотові») і, по суті, представляють собою угоди купівлі-продажу оптових партій товарів за допомогою біржі (при її посередництві).

2) Форвардні угоди, тобто угоди з поставкою товару в майбутньому за ціною, вказаною в контракті в момент укладення.

Форвардна угода на товарній біржі – це угода на товар певної кількості і якості, який передається продавцем у власність покупця на визначених сторонами умовах поставки і розрахунків у заздалегідь встановленому договором місці і терміні в майбутньому (як правило, через 3 або 6 місяців). Така угода являє собою взаємну передачу прав і обов'язків щодо реального товару з відстроченим терміном поставки.

Тривалість терміну поставки товару стандартизується для окремих товарів або їх груп, тобто передбачається правилами торгівлі на даній біржі.

Різновидом форвардних біржових угод, які покликані знизити рівень ризику контрагентів біржової торгівлі є:

Угода з заставою – договір, у якому один контрагент виплачує іншому контрагенту в момент укладення договору суму, визначену договором між ними як гарантії виконання своїх зобов'язань.

Розмір застави може коливатися від 1 до 100%. Застава може забезпечувати як інтереси продавця, так і інтереси покупця.

Угода з премією – договір, у якому один з контрагентів на підставі особливої заяви на певний день за встановлену винагороду (премію) отримує право відмовитися від угоди або змінити її початкові умови.

Так звані термінові угоди отримали свою назву через введення поняття терміну оплати, який відрізняється від мінімально можливого.

II. Угоди без реального товару (угоди з правами на товар). Такі угоди ще називають «угоди на термін», вони включають в себе *ф'ючерсні та опціонні контракти (угоди)*. Основна відмінність таких угод полягає у тому, що об'єктом купівлі-продажу є не реальний товар, а лише контракт на нього протягом певного часу.

Ф'ючерсна угода – це стандартний документ, який засвідчує зобов'язання придбати (продати) активи у визначений час і на визначених умовах у майбутньому, з фіксацією цін на момент виконання зобов'язань сторонами контракту. Ф'ючерсна ціна встановлюється в момент складання угоди і фіксується з розрахунком на те, що реальна вартість товару практично не зміниться з часом.

Угода без реального товару також може бути укладена через опціон – право на покупку товару за фіксованою ціною протягом заданого діапазону часу. *Опціонні угоди* – двостороння угода про передачу прав (для покупця) і зобов'язання (для продавця) купити чи продати визначений актив за фіксованим курсом в узгоджену дату або термін. Покупець опціону не зобов'язаний купувати товар негайно, але може перепродати його у вигідний для себе момент.

Теоретичні питання

1. Сутність і зміст біржової угоди.
2. Етапи біржової угоди.
3. Угода з реальним товаром.
4. Обов'язкові параметри при укладанні угод.
5. Сутність затверджених та незатверджених угод.
6. Угода без реального товару (угода з правами на товар).
7. Форвардні угоди.
8. Класифікація угод з реальним товаром залежно від термінів поставки.
9. Ф'ючерсні угоди.
10. Опціонні угоди.